

Magyaroszvátí kiáltott rigmusok egy egyéni repertoár tükrében

Bevezetés

A csujogatas, a táncszó, a kiáltott rigmus a folklorisztikában klasszikus szöveg-műfaj. Bár a szakirodalomban szép számmal találunk közleményeket (főleg a tánc- és a lakodalomkutatásban), behatóbban azonban alig néhány kutató elemezte. Jelen írásomban erre teszek egy kísérletet újfajta nézőpontot, elemzési szempontokat érvényesítve. Terepkutatásom a belső-mezősségi Magyaroszvátón (Suatu) történt. Ez a falu a Kis-Szamosba ömlő Gyéres patak felső folyásánál fekszik, Kolozsvártól 36 kilométerre, egyike a Mezőség legnagyobb lélekszámú és kiterjedésű településeinek. A sok archaikus elemet őrző Magyaroszvát népi kultúrája sok kutató érdeklődését felkeltette, így innen jelentős népzene és néptánc gyűjtésekkel számolhatunk, viszont a hozzájuk szorosan kapcsolódó csujogatas – helyi nevén *rikatozás* – a kevésbé kutatott műfajok közé tartozik.¹

1 | Jelentős publikációk Magyaroszvát népi kultúrájáról többek között: Antal Sz. Erzsébet: *A szokásba való belenevelés és nyelvi aspektusai Magyaroszvátón*. (Szakdolgozat. Irányító: dr. Péntek János.) BBTE, Kvár 1980. [j.n.]; Árendás Péter: *A kontra mint kísérőhangszer a 20. századi erdélyi vonós népzeneben*. DLA doktori értekezés. 2017.; Dimény Erika: *Temetkezési szokások Magyaroszvátón*. *Művelődés* LX. évf. 2007/6-9, június-szeptember; Feischmidt Margit: *Etnicitás és helyi intézmények: jegyzetek egy mezősségi faluról*. *Regio – Kissebbség, Politika, Társadalom* V. évf. 1994/3. 119–128.; Hints Miklós: *Magyaroszvát népoktatása*. *Művelődés* XLVI. évf. 1993/6–7. 67–70.; Kallós Zoltán: *Magyaroszvát (kísérőszöveg)*. CD kiadvány. In: *Mezősségi magyar népzene. Magyaroszvát – Buza*. Szerk. Kallós Zoltán. Bp. 1997; Kelemen Lajos: *A szovátí falfestmények*. *Pásztortűz* XI. évf. 1925. 21. 449–452.; Keszeg Vilmos: *Magyaroszvát népi gyógyászata*. 1. rész. *Művelődés* LX. évf. 2007/6–9. 53–61.; Martin György: *Mezősségi sűrű legényes*. Bp., 1985; Pávai István: *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben*. In: *Magyar Népzenei Antológia*. Digitális összkiadás. DVD-ROM. Főszerk. Richter Pál: Bp. 2012.; Tamás Irén: *Szovátí táncagyományok*. *Művelődés* XL. évf. 1991/7–8. 36–38.; Tánczos Vilmos: *Archaikus népi imák a Mezőségről*. In: *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Szerk. Keszeg Vilmos, Szabó Zsolt. Kvár 2010. 182–189.; Vakler Anna–Németh István: *A Zenetudományi Intézet magyaroszvátí népzene adatai*. *Művelődés* LXII. évf. 2009/3. 21–24.

Dezső Erzsébet (szül. 1950, Magyaroszovát). A fényképet 2019. augusztus 14-én a szerző készítette Válaszúton a XXVIII. Nemzetközi Mezőségi Népzene- és Néptánc Táborban.

A falu *rikatozás*-repertoárját egy itteni személy, a Népművészet Mestere-díjas Dezső Erzsébet magyaroszováti asszony (*képmelléklet*) folklórismeretén keresztül mutatom be.² Az adatbáziskészítésen túl fontos szempont volt számomra a műfaj kontextusainak, beszédhelyzeteinek és funkcióinak feltárása, a repertoár elemzése. Ehhez

2 | Dezső Erzsébet 1950. október 4-én született Magyaroszováton Kádár Sándor (1923–1999) és Papp Erzsébet (1925–2014) gyermekeként a Felszeg falurészben. Szülei unitárius hitben nevelték három gyermeküket. Nagyszülei magyaroszováti és feketelaki származásúak voltak. Dezső Erzsébet Magyaroszováton járt óvodába és iskolába. Tanítója – Kővári Albert unitárius tiszteletes felesége – javasolta szüleinek, hogy adják Kolozsvárra zeneiskolába, de anyagi nehézségek miatt erre nem került sor, így a faluban maradt, ahol hét osztályt végzett el. Tíz éves korától nyaranta a szováti termelőszövetkezetben dolgozott (kapált) nagyobbik testvérével. Tizennégy-tizenöt éves korában konfirmált. 1972. március 5-én kötött házasságot Dezső Balázssal, ettől kezdve férje családjával élt az alszegi Szurdokban. Háztartásbeli volt, gazdálkodtak. Két fiuk született, Balázs (1972) és Attila (1981), három unokája és egy dédunokája van. 2010 óta nyugdíjas. Életében sokan gyűjtöttek tőle, a táncházmozgalom keretében számos helyen fellépett. Különleges énektechnikáját, gazdag és archaikus népdalkincsét 2015-ben Népművészet Mestere kitüntetéssel ismerték el.

az egyéniségkutatás, a repertoárvizsgálat, a kontextuselemzés és a funkcióvizsgálat módszerét hívom segítségül.

Kutatásomat 2018-ban kezdtem. Azóta sok alkalommal végeztem helyszíni gyűjtéseket, emellett a járványhelyzetben telefonon, illetve videóhíváson keresztül interjúztam Dezső Erzsébettel. Élettörténetét, folklórismeretét- és használatát félig strukturált, illetve visszacsatoló interjúk által térképeztem fel. Kutatásom középpontjában a *rikatozás* műfaja állt, viszont mellette népdalait, kántáit is gyűjtöttem. 2023-ban a Hagyományok Háza által meghirdetett *UTAK Program – Terepmunka Pályázat* keretein belül egy állomásozó terepmunka során felgyűjtöttem a magyarorszáti kiáltott rigmusok szélesebb repertoárját, és a műfaj kontextusát több személy elbeszélése alapján vizsgáltam.³

A jelen dolgozat Dezső Erzsébet idevágó népi tudásának bemutatására szorítkozik annak érdekében, hogy vázoljam, a folklórműfaj milyen helyet és szerepet foglal el egy egyéni repertoárban. A kiáltott rigmus bemutatásához először a műfaj kutatástörténetét, majd tipológiáját tekintem át, ezt követően vázolom a magyarorszáti *rikatozás* beszédhelyzeteit az 1950-es és 2000-es évek közötti korszakban, betekintést nyújtok Dezső Erzsébet életébe, majd végül a repertoárt és annak kontextusát elemzem.

A kiáltott rigmus kutatástörténete

A csujogató, táncszó a folklorisztikai köztudatban közismert szövegműfaj. Előbbi „kötött ritmusú, sajátos, a természetes beszédől eltérő hangsúllyal előadott, verbális megnyilatkozási forma”, melynek legegyszerűbb formája egy-két szótagos indulatszó, melyet kiáltozva ismételnék (*uccu, hajrá, nosza, hopp*).⁴ A táncszó a „lakodalmi vonulás közben spontánul felhangzó, a jókedvet kifejező, hangulatkeltő, ritmosos szó, illetve mondóka; [...] Sajátos, emelt hanghordozással, kiáltásszerűen recitálva adják elő”.⁵ Pesovár Ferenc definíciója alapján „a táncszók a tánchoz kapcsolódó, sajátos költői szövegek, amelyek összehangzanak a táncmozdulatokkal, és a hangulati fokozást szolgálják.”⁶

Az idézetekből kitűnik, hogy „a szakirodalomban gyakran külön írnak táncszókról és lakodalmi kurjantásokról, de a szövegek ilyen élesen nem választhatók szét. [...] Funkciójukat, sőt előadási alkalmait tekintve ezek nagy része nem kapcsolódik szorosan a tánchoz, gyakran nem is táncos alkalomkor hangzanak fel, sőt gyakran a zenéhez sem kötődnek.”⁷ Erre a nehézségre megoldásként a szakemberek a *kiáltott rigmus* szakterminus használatát javasolják, a műfaj előadásmódbeli és a formai jegyei alapján ezt vélik a legalkalmasabbnak. Az előbb idézett szerzőpáros nyomán én is

3 | Dezső Erzsébet mellett néhány további falubeli személlyel, Dezső Károllyal, Dezső Károlyné Kiss Ilonával, Domokosné Maneszes Ilonával és Maneszes Mihály Iricsával is beszélgettem.

4 | Máté Zsuzsanna: *Utalások és kimondások a táncszókban. A szerelem és a szexualitás nyelvi kifejezésének példái*. Népi kultúra – népi társadalom XXXI. évf. 2014. 405.

5 | Máté Zsuzsanna: *i. m.* 405.

6 | Pesovár Ferenc: *Táncszók*. In: *Magyar Néprajz VI.* Főszerk. Dömötör Tekla. Bp. 1990. 237.

7 | Békési Tímea-Varga Sándor: *Táncszók használata egy mezővárosi faluban*. In: *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. Szerk: Ekler Andrea, Mikos Éva, Vargyas Gábor. Bp. 2006. 291–310. (Studia Ethnologica Hungarica 7.)

ezt szakterminust használok, hiszen együtt kívánom bemutatni a műfajt, a tánchoz kötődő és tánchoz nem kötődő szövegekre is utalva.⁸

A műfaj kutatástörténetének tanulmányozásából kitűnt, hogy bár közismertnek tételezzük, sok néprajzi publikációban is helyet kaptak ezek a szövegközlések, a műfajt alig néhány tanulmány állította elemzés középpontjába. A kiáltott rigmusról monográfiát nem adtak ki. Az írások többsége kizárólag szövegközlés, melyet olykor a csujogatók formai jellemzésével, tartalmi csoportosításával egészítenek ki. A funkció, kontextus, illetve használat felől eddig kevés kutató közelítette meg ezt a folklórműfajt.

A következőkben olyan erdélyi köteteket, tanulmányokat ismertetek időrendben a teljesség igénye nélkül, melyek *kiáltott rigmusokat* közölnek.

A 19. század második felében kiadott népköltési gyűjtemények már tartalmaznak *rikatózásokat* is a népdalszövegek mellett.⁹ A „táncszók” terminus használatában Kriza János az elsőség.¹⁰ A 19. és 20. század fordulóján megjelent néprajzi közleményekben ilyen jellegű aranyosszéki folklórszövegeket találunk.¹¹ Később szép számmal jelentek meg egyes települések, tájegységek rigmus-repertoriáját is közlő munkák. Ilyenek például a *Magyarórdi toronyalja* és a *Barcasági magyar népköltészet és népszokások* című kötetek.¹² Kalotaszegi lakodalmi hívogatókat és kiáltott rigmusokat Salamon Anikó és Vasas Samu adott közre.¹³ Balázs Lajos az *Az én első tisztességes napom* című könyvében egy teljes fejezetet szentelt a lakodalmi *ujjogatóknak*.¹⁴ A Magyaró néphagyományait bemutató munkában táncleírásokat és a tánc folyamán elhangzó táncszókat is találunk.¹⁵ Keszeg Vilmos 2004-ben két kötetben adta ki az *Aranyosszék népköltésze* című monográfiáját, melyben más folklórműfajok mellett táncszókat is közreadott.¹⁶ Ugyancsak csujogatókkal találkozunk Kallós Zoltán *Tánc- és lakodalmi kiáltások* című tanulmányában.¹⁷

A *rikatózások* és a nemiség, szexualitás kapcsolatával elsőként Gönyey Sándor foglalkozott, aki az 1940-es években jegyzett le ilyen tartalmú szövegeket a kalotaszegi lakodalmakban.¹⁸ E területnek jelentős kutatója Kürti László, aki a „csúfos” rigmusok

8 | Emellett a lokális terminus, a *rikatózás* is feltűnik majd. A *táncszó* kifejezést a tánchoz kapcsolódó csujogatókra használok. A szóismétlés elkerülése végett a *csujogatók* kifejezés is fel-felbukkan majd, melyet a *kiáltott rigmus* szinonimájaként kezellek.

9 | Kriza János 1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény* I. Kvár 1863.; Jankó János: *Táncszók*. In: uő: *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe*. Bp. 1993. 270–271.

10 | Uo. 321–335.

11 | Borbély Sándor: *Az aranyosszékiek tánca. Ethnographia* II. évf. 1891/6. 243–246.; Mailand Oszkár: *Székelyföldi gyűjtés*. Bp. 1905. (Magyar Népköltési Gyűjtemény VII.)

12 | Horváth István: *Magyarórdi toronyalja. Irói falurajz*. Kvár 1971.; Seres András: *Lakodalom*. In: uő: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Buk. 1984. 424–466.

13 | Salamon Anikó–Vasas Samu: *Lakodalmi hívogatók, kiáltott rigmusok*. In: uő: *Kalotaszegi ünnepek*. Bp. 1986. 360–375.

14 | Balázs Lajos: *Lakodalmi ujjogatók*. In: Uő: *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. Buk. 1994. 337–362.

15 | Palkó Attila–Zsigmond József: *Népi táncok, táncszók, táncbéli szokások és táncdalok*. In: uő: *Magyaró néphagyományaiából. Szemelvények*. Marosvásárhely 1996. 187–206.

16 | Keszeg Vilmos: *Táncszók*. In: uő: *Aranyosszék népköltésze. I–II*. Marosvásárhely 2004. 377–394.

17 | Kallós Zoltán: *Tánc- és lakodalmi kiáltások. Utunk Évkönyv*. Kvár 1972. 106–109.

18 | Gönyey Sándor: *Kalotaszegi gyűjtés. Etnológiai Adattár* (EA) 4607. 1942.

szerepét és szimbolikus jelentését mutatja be a kalotaszegi Zsobok viszonylatában.¹⁹ Kiemeli, hogy a csujogató „önálló műfajt képvisel a lakodalomban a népszokások és az erotikus népköltészet határán.”²⁰ Máté Zsuzsanna Pálffy Gyula csujogatókat tartalmazó gyűjteményében ismertette a szövegekben fellelhető szerelmi és szexuális szimbólumokat.²¹ Bogdán Melinda a moldvai csángó falvakban felgyűjtött szövegekből hozott létre átfogó rigmus-gyűjteményt, és a bennük fellelhető szerelmi szimbólumokat elemezte.²²

Egy falu táncszó-kincsét bemutató tanulmány a belső-mezőségi Visa repertoárjáról született Békési Tímea és Varga Sándor tollából. Ennek az értekezésnek közép-pontjában nem a formai sajátosságok azonosítása, hanem a *rikatozások* közösségben betöltött szerepe áll.²³ Tatár Erzsébet egyik írásában, amelyben Mezőveresegyháza és Szentmáté viszonylatában a kalákaformák, a táncalkalmak és a lakodalmak szokásait tekintette át, hasonló szemléletmódot képviselve a műfaj társadalmi funkcióit mutatta be a két mezőségi településen.²⁴

A kiáltott rigmusok osztályozása

A műfaj belső tipologizálására több kutató is próbálkozott. Egyes kutatóknál az elkülönítés alapját a formai, illetve tartalmi jegyek képezik. Mások a beszédesemények szerkezete, illetve azok térszerkezete alapján csoportosítják a folklórszövegeket.

Balázs Lajos a lakodalmi rigmusok alkalom szerinti csoportosításának lehetőségét veti fel.²⁵ A csujogatók előadása az esemény szerkezetét követi, a különböző beszédesemények más-más táncszavakat részesítenek előnyben. Sinkovits Ferenc és Tátrai Zsuzsanna a lakodalmi esemény térszerkezete alapján végezte el az osztályozást.²⁶ Fülemile Ágnes *Kísérlet a táncszók formai és tartalmi rendszerezésére* című munkájában tartalom alapján rendszerez, és a táncszavakat hét csoportba sorolja: 1. szerelem és házasság, 2. tánc, 3. csúfoló, 4. bánat és szegénység, 5. bor és ivás, 6. átok és áldás és 7. egyéb.²⁷ A táncszókon belül az eddigi legrészletesebb elkülönítést Pálffy Gyula tette

19 | Kürti László: Szexualitás és csujogató Kalotaszegen. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 11. Játék és kultúra*. Szerk. Szikszai Mária. Kvár 2003. 216–273.

20 | Kürti László: *i. m.* 264.

21 | Máté Zsuzsanna: *i. m.*

22 | Bogdán Melinda: *A moldvai csángó csujogatók szerelmi szimbolikája*. Szakdolgozat. Irányító: Dr. Tánczos Vilmos. BBTE Kvár 2000. [j. n.]. (Megjelent: A moldvai csángó csujogatók szerelmi szimbolikája. *Tisicum. A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XIV. évf.* 2004., Szolnok, 199–243.)

23 | Békési Tímea–Varga Sándor: *i. m.*

24 | Tatár Erzsébet: A rikoltozás társadalmi funkciói két mezőségi faluban. *Művelődés LX. évf.* 2007/6–7–8–9. 106–110.

25 | Balázs Lajos: *i. m.* 270.

26 | Sinkovits Ferenc: Csantavéri falusi lakodalom a kurjantók tükrében. *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei VI. évf.* 1974/19–20. 83–138.; Tátrai Zsuzsanna: Komikus elemek a lakodalmi és a jelesnap-i szokásköltészetben. *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához*. 1. Bp. 1977. 140–154.

27 | Fülemile Ágnes: Kísérlet a táncszók formai és tartalmi rendszerezésére. In: *Folklór, életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára*. Szerk. Balázs Géza–Hála József. Bp. 1984. 61–62.

meg.²⁸ Munkájában azt írja, hogy „a táncszók a lakodalmi kurjantásoktól tartalmi és funkcionális jegyek alapján javarészt megkülönböztethetők”, és funkciójuk, tartalmuk, elhangzásuk ideje, illetve hangvételiük alapján sorolta főcsoportokba a kiáltott rigmusokat.²⁹

Összegzésként elmondható, hogy ennek a folklórműfajnak sok szegmense további vizsgálatokat kíván. A kiáltott rigmusról íródott munkák elsősorban szövegközléseket foglalnak magukba, a műfaj használatát behatóan bemutató tanulmányok száma kevés.

A rikatozás beszédhelyzetei Magyarorszáton

A magyar nyelvterületen a megjelenő kiáltott rigmusok három lényeges beszédhelyzetben fordultak elő: a társas munkaalkalmak, a táncalkalmak és a lakodalmak során.³⁰

A mezőgazdasági munkaalkalmak folklórszövegeire gyűjtésem során nem hallottam példát, beszélgetőtársam gyermekkorában már nem fordultak elő. Tatár Erzsébet is utal erre, amikor azt írja, hogy a kaláka mint a *rikatozás* beszédhelyzete „a mezőgazdasági gépek elterjedése, a munkavégzés társadalmi szerkezetének megváltozása előtt” volt jellemző.³¹

Az általános táncalkalmakon, vasárnapi táncokon feltételezhetően az 1950-es évekig *rikatoztak* Magyarorszáton – Dezső Erzsébet szüleinek idejében még szokásban volt, viszont fiatalkorára kikerültek a használatból. „A táncalkalmakon, bálokban való rikoltás a század második felében fokozatosan visszaszorult. [...] A rikoltás mint beszédforma kiszorult a közösség kommunikációs formái közül, illetve a lakodalom keretébe húzódott vissza.”³²

Az 1950-es évektől ezen szövegek elhangzási alkalma tehát kizárólag a lakodalom volt, ez képezhette korábban is a legfőbb beszédhelyzetet. A közelben fekvő Visa *rikatozásairól* is elmondható, „hogy a táncszóknak nevezett rigmusok többsége a lakodalom során hangzik el, bizonyosságul szolgál az is, hogy a specialisták egytől-egyig asszonyok, akik az adatok tanúsága szerint lánykorukban a nagytáncon alig-alig *rikatoztak, rikatozhattak*”.³³

Ezt követően új, revitalizáló kontextusokban is megjelentek a *rikatozások* (gyűjtéshelyzetek, fellépések, szüreti bálók, stb.), melyekre jelen írásban nem térek ki. A következőkben a magyarorszáti lakodalom és táncalkalom eseményét, változását rekonstruálom több interjúalanyom elbeszélése alapján, emellett bemutatom az alkalmakon elhangzó folklórszövegeket.³⁴

28 | Pálffy Gyula: A táncszók tartalmi osztályozása. In: *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. I. Szerk.: Andrásfalvy Bertalan, Domokos Mária, Nagy Ilona.* Bp. 2004. 175–200.

29 | Pálffy Gyula: *i. m.* 175.

30 | Tatár Erzsébet: *i. m.*

31 | *Uo.* 106.

32 | *Uo.* 108.

33 | Békési Tímea–Varga Sándor: *i. m.* 294–295.

34 | Dezső Balázsné Kádár Erzsébet (1950, D.E.), Dezső Károly (1934, D.K.), Dezső Károlyné Kiss Ilona (1940, D.I.), 'Zsíros' 'Szigeti' Domokosné Maneszes Ilona (1946, M.I.), Maneszes Mihály 'Iricsa' (1974,

A magyarszováti lakodalmas *rikatozások*

A műfaj legfőbb beszédhelyzete a lakodalom volt. Az 1950-es években az úgynevezett „menyasszonyrablás” volt szokásban. A házasulandók nem rendeztek lakodalmat, a menyasszonyt sokszor a szülei tudta nélkül vitték el „lopva”. *„Akkor a legtöbbben úgy nevezték, hogy mikor nem volt így esküvő, hogy a templomba menjenek, azt mondták, hogy vadházasság, úgy nevezték. Akkor a legtöbb ilyenek voltak. Voltak, akik csináltak egy kicsi estéli bált.”* (D.I.) Utóbbit szűkebb körben rendezték, olykor zenész nélkül, s ennek következtében tánc se volt.

A nagyobb lakodalmak az 1950-es évek közepétől jelentek meg, viszont az 1960-es években is még csak néhányan rendeztek. Eleinte a kultúrházban, majd a családi udvarán tartották. A háromnapos esküvők az 1970-es évektől lettek általánosak. Ezek szombaton kezdődtek, eleinte hétfő reggelig, később vasárnap estig tartottak. A két násznép külön ünnepelt, a menyasszony násznépe a menyasszonyos háznál, a vőlegényé pedig a vőlegényes háznál. Ritka esetben előfordult, hogy a két násznép egy helyen mulatott, ha máshonnan hoztak menyasszonyt.

Mezőverese gyházáról és Szentmátéről ismert, hogy az „1970-es évek fiataljai már nem érezték magukénak a lakodalmi rigmusok használatát, számukra nem jelentett egy rituális megnyilatkozási módot”, így azok kikerültek a használatból.³⁵ Ezt a fordulópontot Magyarszovát esetében nem látom érvényesnek, későbbi gyűjtéseken is elhangzanak szövegek. A településen házaknál egészen a 2000-es évekig rendeztek lakodalmakat, az 1990-es évektől kezdve viszont ezek az események fokozatosan átkerültek Kolozsvárra, vendéglőkbe. Bár a menyasszonykikérés sokszor a szováti templomban volt, az előkészületek, illetve a lakodalom menete megváltozott. A falusi zenészeket diszkózenészek, majd DJ-k váltották fel. Jelenleg a lakodalmakon már nem *rikatoznak*, amit Dezső Erzsébet így indokolt: *„mer városon esküsznek a templomba, s ottan már nem úgy van, mint falun. Mindenki kell hallgasson.”* (D.E.) Viszont 2022 augusztusában egy Kolozsváron tartott lakodalomra unokájának, Andreának több ilyen folklórszöveget is megtanított.

Az 1970–1990 közötti időszakra jellemző háromnapos lakodalmak előkészületei a következő módon zajlottak.³⁶ A templomban két héttel korábban kihirdették a házasulandókat, a vőlegény és a menyasszony vőfélyei a vőfélypálcával hívogatták a vendégeket.³⁷ Egy héttel a lakodalom előtt mindkét háznál sátrat húztak fel, hisz *„egész az esküvői napig minden nap kellett dolgozzanak benne. Asztalokat kellett felállítani, padokat készíteni. Na és akkor szerdán kezdődött a kenyérsütés. [...] Akkor sütöttek kalácsot, felfonták, s úgy tették be a fazékba. Na. Akkor pénteken, akkor vágták péntek reggel a disznókat, akkor péntek délután mentek az asszonyok a tyúkokkal. Mindenki vitt egy tyúkot, egy kupa lisztet, négy tojást”.* (D.E.)

M. M.).

35 | Tatár Erzsébet: i. m. 110.

36 | Mivel a termelészövetkezetben a szombati napon is dolgozni kellett, így az ekkor kivett szabadnapot máskor le kellett dolgoznia a násznépnek.

37 | A vőlegény és a menyasszony felől is két-két vőfélye volt, akik a testvéreik, unokatestvéreik közül kerültek ki. Nagyjából 14-16 évesek lehettek.

Szombaton a vőlegény násznagyura és egy vőfélye elindult kikérni a menyasszonyt. A menyasszonyos háznál a vőfély így szól: „*egy virágszálat keresünk, akit eljegyeztünk*”. (D.E.) Nehezen engedték be őket a kapun, először egy álmenyasszonyt kínáltak. Második alkalommal már vitték a menyasszonyi koszorút és csokrot, cserébe bokkrétát kaptak a menyasszony vőfélyeitől. A menyasszonyt kiállították, vőfélyverssel búcsúztatták. Az udvaron a násznép táncolt egyet. A kikérés után a két násznépe elindult a lakodalmas háztól a templomba. Ez, a *menyasszonyvivés* képezte a lakodalom során a *rikatozások* első beszédeseményét. A legények a menet elején énekeltek, a zenészek – két hegedűs, két kontrás, egy bőgős – menyasszonykísérő dallamot húzott, a leányok *rikatoztak*. Bizonyos *rikatozások*nak pontos helye volt, vagyis egy-egy szöveg megadott beszédaktushoz kötődött. A *Fehér galamb szállt a házra...*(21.) kezdetű *rikatozták*, amikor elindultak a háztól, majd ezt követte az *A szováti templomig...* kezdetű (9.).³⁸ „*Mentek le az úton a menyasszonnyal. Akkor [...] kiálltak a kapuba, hogy lássák, hogy na ment a menyasszony lefelé. S volt, aki rikatozott a násznépnek. [És miket?][Hát csúnyákat.*” (D.E.) Ilyen „csúnya” volt például ez a szöveg: „*A násznagné kakasa / Felmászott a kapura. / Mind azt kukorékolja, / A násznagné mind kurva.*” A *Jaj, de szépen néznek minket...* (23.), illetve 13. és 24. számú szöveg is ekkor hangzott el. A többi *rikatozás* nem kapcsolódik konkrét beszédaktushoz, az út során bármikor elhangozhatott.

Gyakran elkötötték az utat. Ilyenkor találós kérdésre kellett felelni, majd pálinkával (felnőtteknek) vagy pénzzel (gyerekeknek) fizettek az útelkötőknek. A templomhoz érve a két násznép egymásnak *rikatozott*. Négy szövegtípus ekkor hangzott el (1., 19., 22., 27.). A templomban összeadták az ifjú párt. Az esküvő után, a templom előtt a 35. és 36. szöveget *rikatozták*, de előfordultak pajzánabbak is (37., 38.). „*Azt olyankor szokták, mikor kijöttek az esküvőről, és a menyasszonynak a násznépe elvált a vőlegényes násznéptől. S akkor rikatoztak egyik a másiknak, tudja, egyik csoport a másiknak. Na, s akkor mindenféle hülyeséget oda berikatoztak*”, hiszen „*a násznép még egy kicsit ivott is.*” (D.E.) „*Nincs anyádnak hat libája, / Csak a nagy szőres pocsója. / Nincs apádnak hat ökre, / Csak a nagy szőres töke.*” (D.E.)

Ezt követően az új asszonyt a vőlegényes házhoz vitték. A „*menyasszonyos háznál ott má' nem rikatoztak semmit, mer' ott má' menyasszon nem vót*” (D.E.), viszont a vőlegényes háznál igen. Két *rikatozás* fordult elő ekkor (39. és 40.), melyeket egy vőfélyvers követett. A vőfély az anyós nevében köszöntötte az új asszonyt, s aztán eresztették őt be a házba. Neki *rikatozták*, hogy *Csokros szegfű, liliomszál, gyere gyöngytyúk, ne irtózzál...* (42.), „*me' hát egy anyóshoz menni nem könnyű.*” (D.E.) Ekkor csujogattak még egy nevelő célzatú is (41.).

Majd a vacsora következett. Általános lakodalmi menü volt a húsleves, a disznó- és baromfisült krumplival, illetve a kalács. Mellé pálinkát, később sört is fogyasztottak. A multság a fogások között zajlott. Ekkor ki-ki kedvére táncolt, *rikatozott*, mások csoportba verődve nótáztak. Éjszaka négy órakor a menyasszony násznagya hozott ruhákat az új asszonynak. Hajnaltájt a násznép hazament ellátni állatait. Reggel a vőlegény násznagnéja felkontyolta az új asszonyt, majd utána ő „*asztalt terített*”. Délután két óra táján, mire visszajött a násznép, feltálaták a megmaradt ételeket, eljárták a menyasszony táncát egy szöveg nélküli hangszeres dallamra. Ezt követően ismét multság kezdődött, négy óra fele töltött káposzta vagy kolbász került az asztalra.

38 | A *rikatozások* után feltüntetett számok a *Szövegtárban* lévő sorszámukat jelölik.

„Aztán kezdődött a mulatság. Aztán bementek a másik éccakdba.” (D.E.) Istentiszteletre a lakodalmakkor vasárnap nem jártak. Az új asszony az esküvőt követő szerdáig nem látogatta meg szüleit, akkor elment a ruháiért. Ezt követően a templomban már anyósa mellett ült.

A tánc alatti rikatozások

Az eddig bemutatott *rikatozások* a lakodalom szerkezetébe ágyazódnak. A következőkben azokra térek rá, melyek 1950-es évek utáni beszédhelyzete bár kizárólag a lakodalom volt, azon belül a tánc közben hangzottak el. Ezen kiáltott rigmusrepertoár a zenéhez, tánchoz szorosan kapcsolódik, így vélhetően az 1950-es éveket megelőzően az általános táncalkalmakon is *rikatozták*.

Szováton a táncnak gazdag hagyománya volt. Lakodalmakon, aratóbálokon, házi multságokon, a farsang idejében megrendezett tarisznyabálokon, nagyünnepeken és vasárnapokon rendeztek táncot.³⁹ Dezső Erzsébet gyermekkorára az aratóbálok és a tarisznyabálok eltűntek, a névnapköszöntéseken már nem volt táncolás. A vasárnapi táncokat húsvétól szeptemberig-októberig („fagyig”) tartották. Külön rendezték Alszezen és Felszezen. Korábban tartottak *kicsik táncát*, amikor a gyermekeknek egy primás külön zenélt, viszont beszélgetőtársam idejében a vasárnapi táncokra csak fiatalok mentek, konfirmálásuktól házasságukig. Ezen alkalmakat legények szervezték vagy az iskola udvarára vagy pedig házhoz. Mivel a szabadban tartották, így rossz idő esetén elmaradt. Minden vasárnap az istentisztelet után otthon megebédeltek, majd délután egy órától napnyugtáig táncoltak. Ezen alkalmak nagyjából beszélgetőtársam házasságáig (1972-ig) működtek.⁴⁰

Az ünnepek során (karácsony, húsvét, pünkösöd) minden nap volt tánc, délelőtt templomban voltak, délután a táncban. Utóbbira a házások csak ünnep másodnapján járhattak.

A magyarszováti magyar táncrendet *párnak* hívják. Dezső Erzsébet fiatal korában, mikor elkezdett táncba járni (1965 körül), az alábbiak voltak használatban: csárdás, hétlépés, magyar, lassú cigánytánc és összerázó. Elmondása alapján a táncok többségénél nem *rikatoztak*, az csak a cigánytánc, s az azt követő összerázás alatt volt szokás. „Mezőségen is – az általánosan gyakorolt tánckiáltások mellett – megfigyelhető volt, hogy a lassú párostáncok közben (pl. cigánytánc) ilyenszerű szövegeket énekeltek a táncolók.”⁴¹ A Hagyományok Háza *Folklór Adatbázisában* *lassú csárdás, szökös és sűrű csárdás* alatt szólal fel kiáltott rigmus.

A magyarszováti rikatozások kontextusai

A továbbiakban a beszélés néprajzának Dell Hymes által kidolgozott szempontjait érvényesítve a *rikatozások* kontextusai kerülnek bemutatásra.

39 | Tamás Irén: Szováti táncagyományok. *Művelődés* XL évf. 1991/7–8. 36–38.

40 | Pontosán nem tudta megmondani, hogy meddig volt szokásban a vasárnapi tánc.

41 | Pesovár Ferenc: Táncszók. In: *Magyar néprajz* VI. Szerk. Dömötör Tekla. Bp. 1990. 237.

A szociális kontextust a lakodalomban résztvevő személyek – a házasulandók, a násznagyok, a vőfélyek, a nyüszüleányok, a lelkész, a rokonok, a barátok, a zenészek, a falu lakossága – alkotják. A társadalmi normák miatt a szereplőket más képviselte megszólalásban. A menyasszony, a vőlegény és a szülők helyett a vőfélyek mondtak verset, a *nyüszüleányok* pedig csujogattak. A *nyüszüleányokkal* együtt az asszonyok is *rikatozhattak*, de ez a férfiak körében nem volt szokás. A kommunikáció címzettei a házasulandók és szülei, a hallgatóság az egész násznép és a meg nem hívott, de az eseményt kíváncsian követők gyülekezése volt.

A *rikatozás* kiáltozva hangzik el, tehát az üzenet orális csatornán közvetítődik. Ez a beszélés és éneklés határán történik félig-meddig recitálva, mégis érződnek benne a grammatikai határok, ívek és zárlatok. Tatár Erzsébet írja: „E beszédforma, előadásának jellegzetessége (hangos, dinamikus) révén a térben egymástól távol elhelyezkedő tagok között is biztosította a kommunikáció érvényesülését”.⁴² Ez az énekbeszédszerű előadásmód a beszélés hanglejtését, ritmusát követi, viszont a rigmusok ritmusát a hangszeres zenei kíséret adja meg, így sokkal feszesebb. Ezt a gondolatot támogatja alá Tatár Erzsébet ugyancsak a Mezőségről származó adata, miszerint „nemcsak rikoltva, hanem recitatív formában is csúfolták” a kalákában lemaradó személyeket, vagyis a *rikatozást* a recitálás felválthatta.⁴³ A rigmusok a zenéhez, többnyire a zenei sorokhoz igazodnak, de előfordul, hogy ettől eltérnek.

A kognitív kontextus a keresztény hitet, a lakodalmakhoz kapcsolódó szokásokat és társadalmi normákat foglalja magába. A lakodalom során szerepet kapó épületek és helyek (menyasszonyos és vőlegényes ház, templom, a falu utcái, hídjai, stb.), tárgyak (vőfélybot, párta, ünnepi viselet, stb.), lakodalmi ételek és egyéb eszközök a tárgyi környezetet alkotják.

Mivel a *rikatozások* olyan beszédhelyzetben hangzanak el, ahol más szövegműfajok is előfordulnak, említenünk kell a szövegkontextust is. Ebbe a találósok, a vőfélyversek, a táncmulatság, illetve menyasszonybúcsúztatás során elhangzó énekek és a társalgások tartoznak bele.

A *rikatozás* előadása: kiálthatják felváltva vagy elkezdheti egy személy, majd sokan folytatják. Az előadásmódot tekintve önálló cselekvésként (például a menyasszony kikerésénél megállnak és *rikatoznak*), vagy más aktusokkal párhuzamosan is történhet (például a templom felé vezető úton menet közben).

A magyar nyelvterületen a csujogatások beszédhelyzeteiktől függően más és más funkciót töltenek be. Tatár Erzsébet a kalákában való *rikatozást* mint rituális beszédformát értelmezte, a nyilvános beszéd révén egyfajta „narratív kontrollt” jelentett. Értelmezésében ez a műfaj „az információk forgalmazását tette lehetővé, az erkölcsi értékek, magatartási módok közvetítését, és ezzel együtt a közösségi viszonyok szabályozását” szolgálta.⁴⁴ A táncalkalmakon leginkább nyilvános pletykát közöl, az egyén számára az érzelmi kifejezés lehetőségét biztosítja. Így a rikoltozó önmagára hívja fel a figyelmet, adottságait fejezi ki, egyfajta önaffirmációként is értelmezhető. Keszeg Vilmos tréfás nyelvi kapcsolatként értelmezi, hiszen a szereplők „tréfás, gyakran erotikus tartalmú, a helyzetre, a lakodalom és a tánc helyzetére és résztvevőire vonatkozó,

42 | Tatár Erzsébet: *i. m.* 106.

43 | Uo.

44 | Tatár Erzsébet: *i. m.* 110.

versbe foglalt megjegyzéseket kiáltanak ki”.⁴⁵ A beszédőtől a *rikatozás* interakciós normája eltér, a címzettnek nincs lehetősége válaszolni a bántó szavakra. Értelmezési normája is különbözik az interaktív kommunikációtól. Az önkifejezést „a tánc hevében mindenki tudomásul vette, nem sértődhetett meg senki, ha találva érezte magát.”⁴⁶ Pávai István szerint „a táncszók általában csak a zene és tánc tempóját, esetleg ritmikáját befolyásolják. [...] nem a legfontosabb eszköze a táncos-zenesz kommunikációjának. Funkciója inkább a hangulatteremtés, a derűltésgeltetés”.⁴⁷

A szövegek a személyek jelenlétét és a lakodalmat (illetve táncalkalmat) eseményé avatják, hiszen felhívják a figyelmet a tér egy pontjára, a szertartás egy fordulópontjára (rítuselemére) vagy egy lakodalmi szerepre.⁴⁸ Lényeges, hogy a rigmusok közül csak néhánynak van pontosan meghatározott helye, így elhangzásuk a „meglepetés esztétikáját” teremti meg.

Dezső Erzsébet *rikatozás*-repertoárja

Beszélgetőtársam belenevelődött a szováti hagyományokba, folklórba; népdal-, kánta-, illetve táncszókincsét a családban, lakodalmakban és a falu más közösségi alkalmain sajátította el. Folklórismeretének részét képezik többek között az ünnepköszöntők, a népmesék és az imák is. Kiáltott rigmusait a lakodalmakban tanulta, ahova kiskorától kezdve járt szüleivel. Körülbelül tizenöt éves kora óta *rikatozik*, attól fogva, hogy „nyüszüleányok voltunk az esküvőkön a menyasszonynál vagy a vőlegénynél”.(D.E.) Nem talált ki új szövegeket, csak az „*ellesett*” *rikatozásokat* kiáltotta, „*én meg voltam elégedve, amennyit tudtam.*” (D.E.)

Az eddig felgyűjtött *rikatozásait* adatbázisba rendeztem. Megjelennek benne unokájának, Dezső Andreának folklórszövegei is, hiszen elmondása alapján egy kivétellel nagymamájától tanulta ezeket.

A kiáltott rigmusokat beszédeseményük szerint is osztályoztam beszélgetőtársam elbeszélése alapján. Fontos megjegyezni, hogy több szöveg különböző alkalmakkor is elhangozhatott, erre utalt Dezső Ilona és Domokos Ilona is, akik nem kezelték olyan határozottan a kategóriákat. Például a menyasszonyvívés során elhangzó *rikatozásokat* szerintük a tánc alatt is lehet kiáltani. Viszont Dezső Erzsébet minden esetben meghatározta, hogy melyik beszédesemény során kiáltották a szövegeket, így elkülönítem azokat.

A *rikatozások* beszédhelyzete a lakodalom volt. A beszédesemények szerint négy alcsoportot különítettem el: 1. menyasszonyvívés során elhangzó *rikatozások*, 2. az esküvő után, a templom előtt elhangzó *rikatozások*, 3. „*a menyasszony beeresztésekor a vőlegényes háznál*” elhangzó *rikatozások*, 4. tánc alatti *rikatozások*. Beszélgetőtársamtól ötvenkilenc *rikatozás*-típusnak hatvannyolc szövegváltozatát gyűjtöttem fel, unokájától nyolc típust rögzítettem. Összesen 66 típusnak 77 szövegváltozatát ismertem tőlük. Ezek az alábbi módon oszlanak meg a kategóriák között. A 42 lakodalmas *rikatozásból*

45 | Keszeg Vilmos: *A beszélés antropológiája*. Kvár 2018. 89. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 9.)

46 | Pesovár Ferenc: *i. m.* 239.

47 | Pávai István: *Az erdélyi magyar népi tánczene*. Bp. 2013. 91.

48 | Tatár Erzsébet: *i. m.* 107.

34 típus (1–34.) 39 változatban a menyasszonyvívés során, 4 típus (35–38.) 4 változatban a templom előtt és 4 típus (39–42.) 6 változata a vőlegényes háznál hangzott el. Emellett 24 típus (43–66.) huszonhat változata a tánchoz kötődik.

Formai szempontból a kiáltott rigmusok kettő, három, négy, hat, nyolc, kilenc, tizenegy és tizenkét sorosak. Tartalmukat tekintve sok természeti kép, élőlény fordul elő bennük: állatok (ökör, bárány, juh, fecske, galamb, gyöngytyúk, tyúk, kakas, liba, fűrj, hal, róka, légy), virágok (virág, gyöngyvirág, rózsza, viola), növények (búza, venyige, alma, cseresznye, murok, fuszulyka, fűzfavessző, csipkebokor, nádszál, zöldhalom, szőlőszem, csihány), természeti képződmények (hegy, tó), elemek (tűz, víz). A természeti elemek mindegyike a mezőségi tájban is megtalálható. A lakodalmas *rikatozások* tartalmi motívumai többek között a házasulandók meglátogatása, az elköszönés, a köszöntés, az intő és oktató elemek, a régi szerető említése. A táncszókban a tánc, zene, zenész és mulatás, a szerelem és szerelmi bánat tűnik fel.

Említésként a kiáltott rigmusokban található szimbólumokat ismertettem, nem céloz az összes jelentést, illetve azok archetípusának megjelölését. A legáltalánosabb egy növényt szimbólum, a szerető rózsának való megfeleltetése (3., 35.). A gyümölcs szimbólumok közül az alma mint a testi szerelem megismerésének szándéka jelenik meg (26., 32.). A *Le az úton, le, le, le...* kezdetű *rikatozásban* a helyhatározószók ismétlése is szexuális utalással bír Bogdán Melinda értelmezése szerint.⁴⁹ A galamb mint lélek szimbólum jelenik meg, mely a fehér jelzővel kiegészülve a menyasszony testi és lelki tisztaságára utal (21.). A tyúk a nőnek a jelképe (29., 42.), melyet a 6. csujogatásban a kakas, a 29.-ben a róka mint a férfi fél szimbóluma egészít ki. Szexualitásra utal a hal (57.). Mivel a lakodalom sorsfordító esemény, két világ közötti átmenetet képez, ennek az állapotnak a szimbolikus megnyilvánulása a híd, hídon levés (12.). Végezetül a piros színt mint élet- és szerelemjelképet említettem, mely több szövegben is helyet kap (9., 26., 29., 31., 32., 39.). A piros gyümölcs (26., 32.) „a szerelemre való érettséget jelképezi, mindenekelőtt a lányok esetében.”⁵⁰

Összegzés

Kutatásomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy Magyarországon a *rikatozások* milyen kontextusokban jelentek meg, milyen jelentéssel bírtak az 1950-es és a 2000-es évek között. A település repertoárját eddig nem elemezték, rendszereztek, a dolgozat ebben az értelemben a lokális népi kultúrának ezen részét próbálta meg bemutatni. A kutatásmódszertan, a megközelítés szempontjából a témához új perspektívából közelítettem, egy személy kiáltott rigmus-ismeretét vizsgáltam az egyéniségkutatás és kommunikációs szempontú folklórkutatás használatával, alkalmazásával.

49 | Bogdán Melinda: Hopp, hajnalig, virradtig! A moldvai csángó táncszók jelképei. In: *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből*. Szerk. Tánczos Vilmos. Kvár 2004. 139–169., 159. (Krizsa Könyvek 22.)

50 | Tánczos Vilmos: *Folklórszimbólumok*. Kvár 2006. 280. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 2.)

Betekintést kívántam nyújtani a *rikatozások* kontextusaiba. A társas munkaalkalomra mint a műfaj beszédhelyzetére Magyarorszátról nem ismerek adatot. A táncalkalmak és lakodalmak viszont a műfaj elhangzási alkalmi voltak. A lakodalom történetének áttekintéséből kirajzolódott, hogy beszélgetőtársam felnőtt korában a szokásban jelentős változások történtek. Az 1990-es évek jelentették a fordulópontot, amikor a falusi, háznál rendezett események Kolozsvárra, vendéglőkbe kerültek át, és ezáltal a *rikatozások* használatában is változás történt.

Munkámban elemeztem a kommunikációban részt vevő közösséget, a szociális kontextust, a kognitív -, a szöveg- és a tárgyi környezetet. Bemutattam a műfajhoz kapcsolódó társadalmi normákat, előadásmódot, illetve a kiáltott rigmusok funkcióit. A *rikatozás* legfőképpen a hangulat fokozását szolgálta, tréfás nyelvi kapcsolat révén az emberek ugratták egymást, illetve egyfajta nyilvános pletykaként működött, a viselkedést szabályozta, lehetőséget teremtett az érzelm kifejezésre. Az elhangzás révén az alkalmat szociális eseménnyé avatta, illetve a meglepetés esztétikájával bírt.

Szövegtár

Az itt következő adatbázis Dezső Erzsébet *rikatozásait* tartalmazza, melyeket 2018 és 2023 között rögzítettem. Ezeket kiegészítettem online publikált felvételekkel, melyeket beszélgetőtársamtól gyűjtöttem. A szövegtárba beépítettem unokájának, Dezső Andreának *rikatozásait* is, ezeket jelöltem (D.A.).

A magyarorszáti lakodalom szerkezete alapján kategorizáltam a folklórszövegeket. Azokon belül alfabetikusan rendbe állítottam a szövegtípusokat, majd megszámoztam őket. A csujogatások többszöri elhangzása során előkerült szövegváltozatait nyomtatott kisbetűkkel jelöltem. (Szövegváltozatnak tekintek minden variánst, térjen el csupán egy szóban, sorban.)

A szöveglejegyzések nem fonetikai pontosságúak. Abban az esetben, ha a felvételről a szöveg kivehetetlen vagy beszélgetőtársam nem tudta a folklórszöveg összes sorát felidézni, a '...' jelölést alkalmazom.

Magyarorszáti lakodalmas *rikatozások*

I. Menyasszonyvívés során elhangzó *rikatozások*⁵¹

1.a. *A menyasszony aranybárány, / Aranybetű van a vállán. / A vőlegény olvasgassa, / Piciny száját csókolgassa.*

1.b. *A menyasszony aranybárány, / Aranybetű van a vállán. / A vőlegény olvasgassa, / Piciny száját csókolgassa. / Adj egy csókot az orcámra / Régi babám utoljára. / Adj egy csókot emlékből, / A legédesebbikből.*⁵²

51 | Dezső Erzsébet így említette: a „menyasszonyvívés alatt” hangoztak el a következő *rikatozások*. Ezek a menyasszonykísérő dallamokkal egyidőben hangzanak el, amíg a menyasszonyos vagy vőlegényes háztól a templomig elér a két násznép.

52 | A templomhoz közel érve *rikatozták* a menyasszony *nyüszülednyai*. (D.E.)

2. A menyasszony bújába / Beesett a csohányba. / A vőlegény utána, / Benézett a lyukába. (D.A.)

3. A menyasszony szép virág, / Koszorúja gyöngyvirág. / Boldog az a vőlegény, / Ki azt mondja, az enyém. (D.A.)

4. A menyasszony így, meg úgy, / A pendelye tiszta húgy. (D.A.)

5. A násznagyné de borzas, / Vinné el a gordonyas.⁵³

6. A násznagyné kakasa / Felmászott a kapura. / Mind azt kukorékolja, / A násznagyné mind kurva. (D.A.)

7. A násznagyné mit csinál, / Hogy a kontya félre áll. / Igazítsa meg a kontyát, / Mér ivott annyi pálinkát. (D.A.)

8. A násznagyúr mit csinál, / Hogy a szája tátva áll. / Legyen szíves, csukja bé, / Hogy a légy ne bujjan bé. (D.A.)

9. A szováti templomig / Mind piros rózsza nyílik. / Szedjétek föl, leányok, / Koszorúba fonjátok! / Tűzzétek a mejjetekre, / Most megyünk az esküvőre.

10. Aki áll a kapuba, / Esne bé egy karóba.⁵⁴

11. Aki rajtunk csudálkozik, / Az is ide kíváncsozik. / Ide biza ne jöjjen, / Vagyunk mi is elegen.

12. Álljanak meg a hídon, / Pisiljen a menyasszony. / Pisilt ő már eleget, / Hideget és meleget. (D.E. és D.A.)

13. Cseréptányér, törj össze, / Lepcseszájad gyüsd össze.⁵⁵

14. De szép, csendes eső esik, / Haldíomat sokan lesik. / Sokan lesik halálomat / Vegyék el a galambomat. / De én azért nem halok meg, / Hogy a szívük hasadjon meg.

15. Ez az utca gidres-gödrös, / Azon jár a magyar gőzös. / Én vagyok a tüzelője, / Barna legény szeretője. / Amér' barna, nem cigány, / Szeret engem igazán. / Szeret engem még más is, / Szeret engem a madár is.

16.a. Ez az utca kövecses, / Menyasszonyunk púderes. / Kipúderezte az anyja, / Hogy ne vigyék más faluba.

16.b. Ez az utca kövecses, / Menyasszonyunk púderes. / Kipúderezte az anyja, / Hogy ne vigyék más faluba. / De az Isten úgy akarta, / Nem is vitték más faluba.

17. Ez az utca szebeni, / szabad rózsát cserélni, / Szőkét barnáért adni.⁵⁶

18. Édes vőfély legényem, / Táncoltassál meg engem! / Elkapod a száraz lábot, / Azután a csengettyűt, / És utána tepertűt.⁵⁷

19. Édes vőlegény uram, / Mész nem nézted meg jobban? / A menyasszony hibája, / Nem áll csókra a szája.⁵⁸

20. Édesanyám, arra kérem, / A templomig jöjjön velem. / Hallgassa meg esküvőmet, / Ha szárnyamra eleresztett. / Mint a fecske fiókáját, / Hogy találja meg a párját.

21.a. Fehér galamb szállt a házra, / Édesanyám, Isten áldja! / Köszönöm a nevelését, / Sok jóra való intését. / Tűztől, víztől őrizgetett, / Most szárnyamra eleresztett.

53 | Nem saját gyűjtés. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=snmIhuD-PBs> (letöltés: 2024.02.13.)

54 | A násznép a falu lakosainak rikatozta. (D.E.)

55 | A Kerüld meg a nádos házat... kezdetű riaktozásra volt válasz. (D.E.)

56 | A menyasszony násznépe a templom felé vezető úton rikatozta. (D.E.)

57 | Gyűjtéshelyzetben Dezső Erzsébet nem tudta a teljes szöveget felidézni, viszont az alábbi felvételen szerepel előadásában. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=aA3maWOCXoE> (letöltés: 2024.02.13.)

58 | A vőlegény nyüzszüleanyai rikatozták a templomhoz érve. (D.E.)

21.b. Fehér galamb szállt a házra, / Édesanyám, Isten dldja! / Köszönöm a nevelését, / Sok jóra való intését. / Tűztől, víztől őriztetett, / Most szárnyamra eleresztett. / Mint a fecske fiókját, / Hogy találja meg a párját.⁵⁹

22. Gyere rózsám, gyere már, / Mer' a szívem téged vár!⁶⁰

23. Jaj, de szépen néznek minket, / Áldja meg az Isten őket / Bor, búzával, békességgel.⁶¹

24. Kerüld meg a nádos házot, / Fogd be azt a lepcsés szádat.⁶²

25. Kimentem a zöld erdőbe, / Ráléptem egy venyigére. / Venyigéről venyigére, / Vágyik szívem a szókére. / A szókét az Isten adta, / A barnát a víz hajtotta. / Amér' barna, nem cigány, / Szeret engem igazán.

26.a. Le az úton, le, le, le, / Piros alma levele. / Piros alma hasadj meg, / Régi babám, csókolj meg. / Adj egy csókot az orcámra / Régi babám utoljára. / Adj egy csókot emlékből, / A legédesebbikből. / Adj egy csókot hódvilágon, / Úgysem adsz a másvilágon.

26.b. Le az úton, le, le, le, / Piros alma levele. / Piros alma hasadj meg, / Gyere, babám, csókolj meg! / Adj egy csókot, én meg mást, / Hogy ne felejtjük egymást. / Adj egy csókot az orcámra / Régi babám utoljára. / Adj egy csókot emlékből, / A legédesebbikből. / Adj egy csókot, én meg mást, / Hogy ne felejtjük egymást. / Adj egy csókot hódvilágon, / Úgysem adsz a másvilágon.

27. Menyasszonyunk olyan szép, / Mint üveg alatt a kép. / Vőlegényünk se csúnya, / Olyan, mint a bokréta.⁶³

28. Nyitó ablak, nyílj kétfelé, / Édesanyám, nézz kifelé! / Nézz utánam keservesen, / Meglátsz lányul, vagy sohasem!

29. Nyüszülányok, ügyes lányok, / Piros murok után járnok. / Úgy járnok a legény után, / Mint a róka a tyúk után.

30. Odafenn a hegytetőn, / Ott lakik a szeretőm. / Fehér kendőt lobogtat, / Engem oda csalogat. / De én oda nem megyek, / Szeretője nem leszek. / S ha én oda elmennék, / Szeretője én lennék.

31. Piros, piros, papiros, / Szép a leány, ha piros.

32. Piros alma borulóba, / Most vagyunk az indulóba.

33. Túl a hegyen egy faluba / Gyászol engem egy viola. / Violának nincsen magja, / Szeretőmnek nincsen anyja. / Violának is volt magja, / Szeretőmnek is volt anyja.⁶⁴

34.a. Túl a hegyen van egy vályú, / Abból iszik háromszáz juh. / Én vagyok a víz merője, / Barna legény szeretője.

34.b. Túl a vízen van egy vályú, / Abból iszik háromszáz juh. / Én vagyok a víz merője, / Barna legény szeretője. / Amér' barna, nem cigány, / Szeret engem igazán. / Szeret engem még más is, / Náladnál szebb virág is. / Lehajlik értem az ág is. / Lehajlik az, le a földre, / Velem jönne, ha lehetne.

59 | A menyasszony násznépe, mikor elindult a lakodalmas háztól a templomba. (D.E.)

60 | A vőlegény nyüszüleányai rikatozták, amíg a vőlegény a templomkapuban várta a menyasszonyt. (D.E.)

61 | A falu lakosai kiálltak a kapukba, hogy nézzék a násznépet a templomba menet. (D.E.)

62 | A kapuból rikatozták a falu lakosai a násznépnek. Erre a násznép válaszolt: *Cserép tányér törj össze, / Lepcsés szádat gyüsd össze.* (D.E.)

63 | A templomhoz érve rikatozta a két násznép felváltva egymásnak. (D.E.)

64 | A rikatozás a szomszéd faluból, Mócsról való. Dezső Erzsébet a sógornőjétől hallotta.

II. Az esküvő után, a templom előtt elhangzó rikatozások

35. A szováti templom előtt / Megesküdtem Isten előtt, / Hogy nem tartok több szeretőt,
/ Csak minden ujjamra kettőt. / Ha nem kettőt, bár egyet, / Kit igazán szeretek.
36. A szováti templomtorony, / Beleakadt a szalagom. / Gyere, babám, akaszd ki, /
A nyavalya törjön ki. / Téged törjön, ne engem, / Mer' te csaltad meg a szívem.
37. Nincs anyádnak hat libája, / Csak a nagy szőres picsája.⁶⁵
38. Nincs apádnak hat ökre, / Csak a nagy szőres töke.⁶⁶

III. „A menyasszony beeresztésekor a vőlegényes háznál” elhangzó rikatozások⁶⁷

39. Anyámasszony, jöjjön ki, / A nagykaput nyissa ki. / Hozunk kendnek segítséget, /
A fiának feleséget. / Vigye be a szobába, / Ūtse a ládára, / Piros borral kındlja. / Igyék ke'
is belőle, / Hogy élhessen jól vele.
- 40.a. Anyámasszony, ne búsuljon, / Hoztuk, hogy ki mosogasson. / A házot is kisperje,
/ S az anyósát megbecsülje.
- 40.b. Anyámasszony, ne búsuljon, / Hoztuk, hogy ki mosogasson. / A házot is kisperje, /
Az anyósát jól megverje.
- 40.c. Anyámasszony, ne búsuljon, / Hoztuk, hogy ki mosogasson. / A házot is kisperje,
/ A sarokba jól bėlőkje.
41. Apró murok, petrezselyem, / Anyósodnak ne feleselj.⁶⁸
42. Csokros szegfű, liliomszál, / Gyere gyöngytyúk, ne irtózzál.

IV. Tánc alatti rikatozások

43. Aki nem tud táncolni, / Menjen haza aludni. / De én tudok táncolni, / Itt maradunk
mulatni.⁶⁹ (D.A.)
44. Az egész nyavalyám, / Csak egy csókért fáj a szám. / Azt a csókot elkapnám, /
Többet nem fájna a szám.⁷⁰
45. Az én lábom ficfavessző, / Tekeredik mind a kettő. / Az én lábom ficfagúzs, / Azér'
tekeredik úgy.
- 46.a. Az én lábom úgy kijárja, / Mint a szomszéd kabalája.
- 46.b. Az én lábom úgy kijárja, / Mint a vricsuj (?) kabalája.
47. Csipkebokor a hegytetőn, / Hervadj el régi szeretőm. / Úgy hervadj el, mint a nádszál,
/ Mint a lekaszált szénaszál.
48. Égsztnkékes ruhakötő, / Büszke legény a szeretőm. / Nem bánom, ha büszke is, / Csak
szeressen engem is.⁷¹
49. Édesanyám lánya vagyok, / Sárgadinnyehajból vagyok. / Csókot is csak annak adok,
/ Akinek csak én akarok.

65 | A falu lakosainak rikatozta a násznép. (D.E.)

66 | A falu lakosainak rikatozta a násznép. (D.E.)

67 | A „menyasszonyos háznál ott má' nem rikatoztak semmit, mer' ott má' menyasszon nem vót.” (D.E.)

68 | A gyöngytyúk az új asszony. „Me' hát egy anyóshoz menni nem könnyű.” (D.E.)

69 | Dezső Andrea a magyarszováti néptáncórán tanulta.

70 | Gyűjtéshelyzetben Dezső Erzsébet nem rikatozta, viszont az alábbi felvételen szerepel előadásában.
Online: <https://www.youtube.com/watch?v=snmIhuD-PBs> (letöltés: 2024.02.13.)

71 | Gyűjtéshelyzetben Dezső Erzsébet nem rikatozta, viszont az alábbi felvételen szerepel előadásában.
Online: <https://www.youtube.com/watch?v=snmIhuD-PBs> (letöltés: 2024.02.13.)

50. Édesanyám sok szép szava, / Kit fogadtam, kit nem soha. / Hallgattam a másokéra, / Nem az édesanyáméra.⁷²

51. Három éjjel, három nap, / Nem elég a lábomnak.⁷³

52. Három kupa fuszulyka, / Nem hallszik a muzsika. / Három kupa cseresznye, / Nem hallszik egy cseppet se.⁷⁴

53. Helyet kérünk nekünk is, / Ha kicsinyek vagyunk is.

54. Húzzad, cigány, húzzad jobban, / Táncolni való kedvem van. / Kitáncolom a lelkemet, / Mind megiszom a pénzemet. / Addig iszok, míg csak bor lesz, / Azután a víz is jó lesz.

55. Húzzad, cigány, ne húzz kettőt, / Most kaptam egy új szeretőt. / Olyan, mint egy gyöngyvirág, / Azt se tudom, ho' hívják. / Ahol mejen az utcán, / Rózsa nyílik a nyomán. / Ha nem rózsza, viola, / Szívem vígasztalója.

56. Ide nézz a figurára, / Nem a Kati szoknyájára.

57. Kertem alatt foly' el a víz, / Bennem, babám, soha ne bízz! / Ha bízol is, csak úgy bízzál, /

Szeretőrül gondoskodjál! / Mert én hozzád sose megyek, / Míg a tóba halak lesznek. / Pedig abba mindig lesznek, / Így hát soha el nem veszlek.⁷⁵

58. Kicsi nékem ez a ház, / Kirúgom az oldalát. / Kicsi nékem ez a csűr, / Kirepülök, mint egy fűrj.

59. Kicsi vagyok, hamis vagyok, / Azért szeretnek a nagyok. / Kicsi vagyok, jókedvű, / Csókot adok, jó ízű.

60. Lám én milyen víg vagyok, / A szeretőm elhagyott. / Ha elhagyott, hagyjon is, / Megélek én magam is.⁷⁶

61. Ne nézz, rózsám, ne ne vess, / Mert megtudják, hogy szeretsz! / Reám néztél, neveltél, / Megtudták, hogy szeretted.⁷⁷

62. Szeress, babám, csak nézd meg, kit, / Mert a szerelem megvakít. / Engemet is megvakított / s örökre megszomorított.

63. Temetőbe zöldhalom, / Ott kaszál a galambom. / Én a rendeket kerítem, / Őtet magamnak kerítem. / Sűrűn veri a kaszáját, / Csókolom a piciny száját.

64.a. Túl a hegyen érik a zab, / Szeretnélek, de nem szabad. / Szeretőd van, attól félek, / Attól engedelmet kérek. / Szeresselek, amíg élek.

64.b. Túl a hegyen érik a zab, / Szeretnélek, de nem szabad. / Szeretőd van, attól félek, / Hogy attól engedelmet kérek, / Szeresselek, amíg élek.

65. Túl a hegyen innen is, / Áldjon meg az Isten is. / Téged babám, engem is, / Még aki felnevelt is.

66. Ú' szeretem a táncot, / Mint a cigány a pánkót. / De még jobban a legént, / Mint a szőlőszemecskét.

72 | Gyűjtéshelyzetben Dezső Erzsébet nem rikatozta, viszont az alábbi felvételen szerepel előadásában. Online: https://www.youtube.com/watch?v=em2UET_myIq (letöltés: 2024.02.13.)

73 | Gyorsabb táncra rikatozták.

74 | Online: <https://www.youtube.com/watch?v=snmIhuD-PBs> (letöltés: 2024.02.13.)

75 | Dezső Erzsébet Válaszúton hallotta, de nem tudta megmondani, hogy melyik faluból való. Megtetszett neki, elkezdte rikatozni, majd később falujában eltanulták tőle.

76 | A rikatozás eleje hiányzik, Dezső Erzsébet nem tudta felidézni.

77 | Dezső Erzsébet ismeri, viszont nem szokta rikatozni.

Shouted Rhymes from Suatu (Magyarszovát) in the Context of an Individual Repertoire

Keywords: "csujogató", shouted rhymes, shouted wedding calls, rhythmic dance shouts, rhythmic dance calls, "rikatózás", Transylvanian Plain (Mezőség), case study, repertoire analysis, context study, function analysis

This article deals with a little-researched genre of folk culture in Mezőség: shouted rhymes, also known as rhythmic dance calls. Commonly known as "csujogató", "tánczó", or "kiáltott rigmus", the local name in the village of Suatu, Cluj county, Romania, is "rikatózás". As an individual repertoire study, this work examines the folklore knowledge of Masters of Folk Arts village singer and culture bearer Erzsébet Dezső. Looking at the time period from the 1950s to the 2000s, this work tries to describe the contexts and functions of the genre, the occasions of the cultural practice, and how those occasions and the use of the calls changed.